

11. OECD (2019). *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>

12. Rasch, G. (1960). *Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests*. University of Chicago Press. <https://www.jstor.org/stable/2237638>

Saidova Orzigul Asqarali qizi, Farg'ona davlat universiteti ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) 1-kurs magistranti
saidovaorzigul16@gmail.com

LIDERLIK VA TASHABBUSKORLIK TUSHUNCHALARI XUSUSIDA

<https://zenodo.org/records/18892894>

Annotatsiya: Mazkur maqolada liderlik va tashabbuskorlik tushunchalarining zamonaviy ilmiy talqini, ularning o'zaro bog'liqligi hamda ijtimoiy-psixologik va boshqaruv kompetensiyalari sifatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida liderlik nazariyalarining evolyutsiyasi xususiyatlar, xulq-atvor, vaziyatli va transformatsion yondashuvlar asosida ko'rib chiqilib, tashabbuskorlikning liderlikning muhim tarkibiy elementi ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, ta'lim muhiti va ijtimoiy sharoitning yoshlar liderlik salohiyatini shakllantirishdagi roli yoritiladi. Tadqiqot natijalari liderlik va tashabbuskorlikning integratsiyalashgan holda rivojlanishi innovatsion iqtisodiyot va zamonaviy boshqaruv tizimida strategik ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Muallif tomonidan ushbu kompetensiyalarni tizimli pedagogik yondashuvlar asosida shakllantirish zarurligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: liderlik, tashabbuskorlik, transformatsion liderlik, motivatsiya, innovatsion rivojlanish, boshqaruv kompetensiyasi, ta'lim muhiti, ijtimoiy-psixologik omillar, proaktiv xulq-atvor, inson kapitali.

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИЯХ ЛИДЕРСТВА И ИНИЦИАТИВНОСТИ

Аннотация: В данной статье анализируются современные научные интерпретации понятий лидерства и инициативности, их взаимосвязь, а также значение как социально-психологических и управленческих компетенций. В ходе исследования рассмотрена эволюция теорий лидерства в рамках личностного (trait), поведенческого, ситуационного и трансформационного подходов, а также обосновано, что инициативность является важным структурным элементом лидерства. Кроме того, раскрывается роль образовательной среды и социальных условий в формировании лидерского потенциала молодежи. Результаты исследования показывают, что интегрированное развитие лидерства и инициативности приобретает стратегическое значение в условиях инновационной экономики и современной системы управления. Автор научно обосновывает

необходимость формирования данных компетенций на основе системного педагогического подхода.

Ключевые слова: лидерство, инициативность, трансформационное лидерство, мотивация, инновационное развитие, управленческая компетенция, образовательная среда, социально-психологические факторы, проактивное поведение, человеческий капитал.

ON THE ISSUE OF DEFINING THE CONCEPTS OF LEADERSHIP AND INITIATIVE

Abstract: This article analyzes the modern scientific interpretations of the concepts of leadership and initiative, their interrelationship, and their significance as socio-psychological and managerial competencies. The study examines the evolution of leadership theories within the frameworks of trait, behavioral, situational, and transformational approaches, and substantiates that initiative is an essential structural element of leadership. Furthermore, the role of the educational environment and social conditions in shaping the leadership potential of youth is highlighted. The research findings demonstrate that the integrated development of leadership and initiative acquires strategic importance in the context of an innovative economy and modern management systems. The author scientifically justifies the necessity of developing these competencies through systematic pedagogical approaches.

Keywords: leadership, initiative, transformational leadership, motivation, innovative development, managerial competence, educational environment, socio-psychological factors, proactive behavior, human capital.

Kirish

Liderlik tushunchasi zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy ta'sir va o'zgarishlarni boshqarish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotchilar liderlikni nafaqat shaxsning individual fazilatlariga, balki uning izdoshlar bilan o'zaro munosabati, qadriyatlar tizimi va motivatsion ta'siri orqali izohlaydilar. Ilmiy yondashuvlarda liderlik ikki asosiy ko'rinishda o'rganiladi: birinchisi, vazifa va natijaga yo'naltirilgan almashinuv munosabatlariga asoslangan boshqaruv uslubi; ikkinchisi esa izdoshlarning ichki motivatsiyasini oshirish, ularni yuqori maqsadlarga ilhomlantirish va qadriyatlarini boyitishga qaratilgan transformatsion yondashuvdir. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali lider jamoa a'zolarining ehtiyoj va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ularni umumiy maqsad sari birlashtira oladi. Bunday yondashuvda liderlik axloqiy mas'uliyat, ijtimoiy ta'sir va o'zgarishlarni boshqarish bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu sababli, liderlik bugungi kunda tashkilot va jamiyat rivojlanishining muhim strategik omili sifatida e'tirof etilmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Liderlik tushunchasi qadimdan ijtimoiy boshqaruv va hokimiyat bilan bog'liq holda shakllangan. Dastlabki qarashlarda liderlik asosan siyosiy va harbiy yetakchilik doirasida talqin qilinib, shaxsning jasorati, qat'iyati va irodasi asosiy omil sifatida ko'rilgan. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida “buyuk insonlar nazariyasi” (Great Man Theory) keng tarqalib, liderlik tug'ma qobiliyat va noyob fazilatlar mahsuli sifatida izohlangan. XX asr o'rtalaridan boshlab ilmiy yondashuvlar chuqurlashib, liderlikni empirik tadqiqotlar asosida o'rganish boshlandi. Bu davrda liderlik shaxsning individual sifatlaridan tashqari, uning jamoa bilan o'zaro munosabati va ijtimoiy muhit bilan bog'liqligi asosida talqin qilindi. Natijada liderlik tushunchasi tor ma'nodagi boshqaruv faoliyatidan keng ijtimoiy-

psixologik jarayonga aylandi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda esa liderlik maqsad sari yo'naltirilgan ijtimoiy ta'sir va o'zgarishlarni boshqarish jarayoni sifatida qaralmoqda. Liderlik nazariyalari rivojida bir necha asosiy yo'nalishlar shakllangan. Birinchi yo'nalish – xususiyatlar (trait) nazariyasi bo'lib, u liderlarni boshqalardan ajratib turuvchi shaxsiy fazilatlarini aniqlashga qaratilgan. Ushbu yondashuvga ko'ra, intellekt, o'ziga ishonch, qat'iyat, kommunikativlik va mas'uliyat kabi sifatlar samarali liderlikning asosi hisoblanadi. Ikkinchi yo'nalish – xulq-atvor (behavioral) nazariyasi bo'lib, unda liderning tug'ma fazilatlaridan ko'ra, uning amaliy harakati va boshqaruv uslubi muhim deb hisoblanadi. Tadqiqotlarda liderlikning demokratik, avtoritar va liberal uslublari ajratilib, ularning jamoa samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Uchinchi yo'nalish – vaziyatli (situational) yondashuv bo'lib, u liderlik samaradorligi muayyan vaziyat va sharoitga bog'liq ekanligini asoslaydi. Bu nazariyaga ko'ra, har bir vaziyat o'ziga xos boshqaruv uslubini talab qiladi. Shunday qilib, liderlik universal xususiyat emas, balki sharoitga moslashuvchan jarayon sifatida talqin qilinadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab liderlik nazariyasida yangi bosqich boshlandi. Zamonaviy yondashuvlar liderlikni shunchaki boshqaruv uslubi emas, balki insonlarni ilhomlantirish va o'zgarishlarga yo'naltirish jarayoni sifatida izohlaydi. Transformatsion liderlik konsepsiyasiga ko'ra, lider izdoshlarning ichki motivatsiyasini oshiradi, ularni yuqori maqsadlarga safarbar etadi va innovatsion fikrlashni rag'batlantiradi. So'nggi ilmiy tadqiqotlarda tashabbuskorlik ko'pincha ichki motivatsiya, proaktiv xulq-atvor va shaxsning qaror qabul qilish qobiliyati bilan bog'liq murakkab psixologik kompetensiya sifatida talqin qilinadi. Masalan, talabalarda liderlik kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotda emotsional intellekt, moslashuvchanlik, kommunikativ qobiliyatlar va tashabbuskorlik ijtimoiy muhit bilan o'zaro bog'liq asosiy omillar sifatida ko'riladi, ularning barchasi jamoa boshqarish va innovatsion faoliyatni mustahkamlashga xizmat qiladi. [1]

Tashabbuskorlik nafaqat iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lib, balki yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida psixologik omil sifatida muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda O'zbekiston olimlari tomonidan yoshlar liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Masalan, talabalarda liderlik qobiliyatining shakllanishi va modern ta'lim jarayonidagi omillar tizimli tahlil qilingan bo'lib, unda tashabbuskorlik, ijtimoiy muhit va motivatsiyaning o'zaro aloqasi asosiy komponentlari sifatida ko'riladi. Bu yondashuv shuni ko'rsatadiki, shaxsning tashabbuskorlik salohiyati bolalar va yoshlarning ijtimoiy muhit bilan hamkorligi hamda ichki psixologik omillar orqali shakllanadi. O'zbekiston sharoitida yoshlarning entrepreneurial (tadbirkorlik) yondashuvlarini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar ijtimoiy va iqtisodiy kontekstda olib borilmoqda. Xususan, oliy ta'lim bitiruvchilarini tadbirkorlikka jalb etish, innovatsion infratuzilma va inkubatorlar orqali tashabbuskor yoshlarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilingan. Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy muhitdagi innovatsiyalarni joriy etish uchun tashabbuskorlik salohiyatiga ega bo'lgan shaxslarni tayyorlash zarurati mavjud. Shuningdek, talabalarining ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo'limlarining faoliyati orqali yoshlarning startap loyihalari va innovatsion g'oyalarni amalga oshirishga yo'naltirish tizimi ham qo'llanilmoqda, bu orqali yosh tadbirkorlar o'zlarining iqtisodiy tashabbuskorlik kompetensiyalarini amaliyotda sinab ko'rmoqda. O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan liderlik va innovatsion tashabbuskorlikning o'zaro bog'liqligi ham ilmiy jihatdan yoritilmoqda. Masalan, yoshlar va talabalarda liderlik va tashabbuskorlik fazilatlarini birgalikda shakllantirish borasidagi ilmiy maqolalarda bu

ikki kompetensiya o'rtasidagi o'zaro aloqalar tahlil qilinadi. Ular shuni ko'rsatadiki, tashabbuskor yoshlar ijtimoiy va ta'lim muhitida ham liderlik potentsialini oshirish orqali innovatsion faoliyatda faol ishtirok etadi. Bundan tashqari, ta'lim tizimida yoshlarning ilmiy-ijodiy ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha izlanishlar ham mavjud bo'lib, ular yoshlar tomonidan mustaqil tashabbus ko'rsatish va boshqaruv salohiyatini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini beradi. [2] O'zbekiston ta'lim muassasalarida tashabbuskorlik va rahbarlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun markazlar va institutlar ham faoliyat yuritadi. Masalan, talabalarning iqtidorli ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo'limlari yoshlar tashabbuskorligini shakllantirish va innovatsion loyihalarini amalga oshirish uchun qulay shart-sharoit yaratadi.[3]Liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha O'zbekiston olimlari tomonidan pedagogik yondashuvlar ham ishlab chiqilgan. Masalan, maktab rahbarlarining boshqaruv va liderlik salohiyatini aniqlash, ularni rag'batlantirish usullari, shaxsiy tashabbuskorlikni oshirishning pedagogik strategiyalari tahlil qilingan ilmiy ishlar mavjud.[4]

Muhokama va natija

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, liderlik va tashabbuskorlik bir-biridan mustaqil tushunchalar emas, balki o'zaro integratsiyalashgan ijtimoiy-psixologik va boshqaruv kompetensiyalaridir. Zamonaviy yondashuvlarda tashabbuskorlik shaxsning ichki motivatsiyasi, proaktiv xulq-atvori va mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyati bilan bog'liq bo'lsa, liderlik ushbu sifatlarni boshqaruv va jamoaviy faoliyat kontekstida namoyon etish mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Muhokama jarayonida quyidagi jihatlar aniqlandi: Birinchidan, tashabbuskorlik liderlikning asosiy tarkibiy elementi hisoblanadi. Tashabbus ko'rsata olmaydigan shaxs samarali rahbar bo'lishi qiyin. Chunki zamonaviy boshqaruv muhitida rahbar nafaqat topshiriq beruvchi, balki innovatsion g'oyalarni ilgari suruvchi va o'z jamoasini yangilikka undovchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Ikkinchidan, tashabbuskorlikning shakllanishi ijtimoiy muhit va ta'lim tizimi bilan bevosita bog'liq. Ta'lim jarayonida talabalar va yoshlarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishi va ijodiy yondashuvi qo'llab-quvvatlansa, ularda liderlik salohiyati ham rivojlanadi. Demak, liderlik kompetensiyasi tabiiy qobiliyat emas, balki maqsadli shakllantiriladigan jarayondir. Uchinchidan, iqtisodiy va innovatsion rivojlanish sharoitida liderlik va tashabbuskorlik strategik ahamiyat kasb etadi. Innovatsion muhitda tashabbuskor rahbarlar jamoaning ijodkorlik salohiyatini faollashtiradi, yangi imkoniyatlarni aniqlaydi va resurslardan samarali foydalanadi. Shu bois, zamonaviy tashkilotlarda liderlikning tadbirkorlikka yo'naltirilgan modeli dolzarb hisoblanadi. To'rtinchidan, tadqiqot natijalari liderlik va tashabbuskorlik o'rtasidagi bog'liqlik ikki tomonlama ekanini ko'rsatadi: tashabbuskorlik liderlikni mustahkamlaydi, samarali liderlik esa tashabbuskor muhitni shakllantiradi. Bu o'zaro ta'sir mexanizmi tashkilot samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:Liderlik va tashabbuskorlik o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan ijtimoiy-psixologik kompetensiyalardir.

1. Tashabbuskorlik liderlikning ichki motivatsion va proaktiv asosini tashkil etadi.
2. Ta'lim va ijtimoiy muhit ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.
3. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida tashabbuskor liderlar tashkilot va jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylanadi.
4. Liderlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish tizimli pedagogik va boshqaruv yondashuvlarini talab etadi.

Umuman olganda, zamonaviy rivojlanish jarayonida liderlik va tashabbuskorlikni birgalikda shakllantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Ularni integratsiyalashgan holda rivojlantirish yoshlarning ijtimoiy faolligi, innovatsion fikrlashi va boshqaruv salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, liderlik va tashabbuskorlik zamonaviy jamiyat va boshqaruv tizimining o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan muhim ijtimoiy-psixologik kategoriyalaridir. Tashabbuskorlik shaxsning ichki motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyati va proaktiv xulq-atvorida namoyon bo'lsa, liderlik ushbu sifatlarni jamoa va ijtimoiy muhit doirasida samarali boshqaruv faoliyatiga yo'naltirish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, tashabbuskorlik liderlikning asosiy tarkibiy omillaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy rahbar nafaqat boshqaruvchi, balki yangilik tashabbuskori, strategik fikrlovchi va jamoani rivojlanishga undovchi shaxs bo'lishi zarur. Shu bois, liderlik va tashabbuskorlikni alohida emas, balki integratsiyalashgan kompetensiyalar tizimi sifatida o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhimdir. Shuningdek, tadqiqot davomida ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda ta'lim muhiti, ijtimoiy sharoit va innovatsion boshqaruv madaniyati hal qiluvchi rol o'ynashi aniqlandi. Maqsadli pedagogik yondashuvlar va motivatsion mexanizmlar orqali yoshlar va mutaxassislarda tashabbuskorlik va liderlik salohiyatini rivojlantirish mumkin. Xulosa qilib aytganda, liderlik va tashabbuskorlikni uyg'un holda rivojlantirish jamiyatning innovatsion taraqqiyoti, iqtisodiy barqarorligi va inson kapitalining sifat jihatdan yuksalishiga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu tushunchalarni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish hamda amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa sifatida e'tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Psixolog talabalarda liderlik kompetentligini rivojlantirishning psixologik xususiyatlari. (2025). MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(5).
2. G'ulomova, L. (2025). TALABALARDA LIDERLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. Modern Science and Research, 4(6), 434–437.
3. G'ulomova, L. (2025). TALABALARDA LIDERLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. Modern Science and Research, 4(6), 434–437.¹
4. Мерзаева X. (2025). MAKTAB RAHBARLARINING LIDERLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI. Свет науки, (8(43)). извлечено от Научные исследования